

Szőnyi
István

Mégis kinek a géniusza?

A budavári Csontváry-kiállításról

„Meglehet, ha Németh Lajost nem akadályozta volna meg váratlan halála abban, hogy írjon egy új, korszerű Csontváry-monográfiát, az 1994-es külföldi kiállításokat sem övezte volna közömbösség. Egy olyan katalógus azonban, amely többek között – a külföldi művészettörténészek körében szintén ismeretlen – Hamvas Bélától és Pilinszky Jánostól beszerkesztett szövegrészletekkel kommentálja a képeket, eleve nem érhetett el számottevő hatást. Nem azért fontos a hazai és nemzetközi kontextus megjelenítése, mert Csontváry művészete analógiába vonható valamelyik kurrens irányzattal – éppen ellenkezőleg. Művészi öntörvényűsége, alkotásainak rendhagyó, ám kompakt világa csakis a kontextus felmutatása révén érzékeltethető hitelesen. Márpedig a korábbi elemzések, köztük még az olyan kitűnő szerzők által írottak is, mint Kállai Ernőé vagy Németh Lajosé, erre kevésbé ügyeltek. Molnos Péter új könyvének megjelenésével ebből a szempontból új helyzet teremtődött: az ott közreadott értelmezés alapul szolgálhat egy korszerű kiállításhoz, amely

érdemben számot vet a recepcióval, a magyar és külföldi előképekkel, párhuzamokkal és hatásokkal, és nem utolsósorban a Csontváry-legendáriummal. Mert Csontváry művészetét csakis így lehet bemutatni. Szeretném, ha ez a Csontváry-kiállítás 2011-ben a MODEM-ben valósulhatna meg, egy reprezentatív, magyar és angol nyelvű változatban is kiadott, komoly, elemző írásokat tartalmazó katalógussal kísérvé.”¹

A bevezetőnek szánt fenti normatív javaslat Gulyás Gábortól származik, aki még a debreceni MODEM igazgatójaként szerette

volna megrendezni az általa fentebb elképzelt ideális Csontváry-kiállítást. Mivel a sors szeszélye, pontosabban – itt most nem részletezendő – egyéb konstellációk következtében idén a budavári Honvéd Főparancsnokság épületében ténylegesen megvalósíthatta ezt a több éves álmát, módszertani szempontból ideális helyzet állt elő ahhoz, hogy összehasonlítsuk Gulyás Gábor fentebb kifejtett elméleti elképzelését a gyakorlatban kivitelezett formájával.

¹ *MúzeumCafé* 16. sz. 2010. április/május. Web: <http://muzeumcafe.reblog.hu/mi-legyen-csontvarylal-ot-eve-ezt-valaszol-ta-a-szakma>. (Megtekintés: 2015. november 23.)

Ami a kiállítás tárgyi feltételeit illeti, egyet kell értenem Mélyi Józseffel, aki szerint „a szépen renovált épületbe szorítva a Csontváry-kiállítás a formába mindenáron beleerőszakolt tartalomnak tűnik. A Honvéd Főparancsnokságot sok pénzért számos álfallal tagolva és labirintussá alakítva sem sikerült kiállításra alkalmassá tenni.” (MÉLYI 2015, 1109. o.) A kiállítás tárgyi körülményeitől már csak azért is nehéz elvonatkoztatni, mert a képek zavaró momentumoktól mentes, léptéküknek megfelelő normális távolságból történő megtekintése számos esetben nemcsak korlátozott, hanem kimondottan nehézkes, műtárgyvédelmi szempontból pedig kimondottan veszélyes, ahogy ezt a helyszínen járva mindenki meg tapasztalhatja.²

Ami a kiállítás kortárs művészeti kiegészítő elemeit (Mispál Attila filmetűdjeit, Mátrai Erik fényfolyosóját³) illeti, mivel semmi érdemleges információval nem járulnak hozzá a Csontváry-életmű mélyebb megértéséhez, a magam részéről nem sok értelműket találtam. Éppen ezért inkább azt javaslom az olvasónak, hogy amennyire csak lehetséges, ne hagyja magát kizökkenteni a Csontváry-képek elmélyült szemléletéből az említett társművészeti alkotások fény- és hangeffektusai által.⁴

² Legkirívóbb példaként azt a tortaszélet alakú „termet” emlitem meg, amelynek hegyesszögű csúcsába tűz- és katasztrófavédelmi okokból vannak úgy bezsúfolva Csontváry athéni és taorminai képei, hogy még egy magányos néző számára is optikai és fizikai lehetetlenség úgy megtekinteni őket, hogy beleférjenek a látómezejébe, és az önkéntelen hátralépéssel ne súrolja le a hátával a szemközti, a háta mögötti falon függő kép festékrétegét. Hasonló a helyzet a *Romok* tematikai egység termében is: *A taorminai görög színház romjai* hatalmas vásznának vizuális átfogásához lényegesen nagyobb képtávolságra volna szükség, mint amekkorát ez a keskeny helyiség lehetővé tesz. Az a körülmény sem igazán emeli a látogatói élményt, hogy a *Hagyomány és korszerűség* című tematikai egységbe tartozó képeket egy olyan, nyilvánvalóan az átmenő forgalom szolgálatában álló szűk helyiségben állították ki, amelynek a legjellegzetesebb látványeleme egy feltehetően kéményfunkciót ellátó hatalmas hasáb, amit csak megkerülni lehet, és amely hangsúlyos tömegével minden szögből tökéletesen kitakarja az éppen mögötte lévő képeket.

³ Részletesebb elemzésüket lásd: MÉLYI 2015, 1110. o.

⁴ Mispál Attila állandóan ismétlődő filmetűdjeinek monoton hangeffektusai ugyanis a szomszédos teremben is hallhatók – hol hangosabban, hol csak távolabbi zajszennyezésként, de mindenképpen zavaró módon. Ahhoz képest, hogy Mátrai Erik neoncsovékből álló installációját a kiállítás egyik látványosságaként „harangozták be”, számomra nem volt több, mint egy olyan fénykulissza, amelynek egyetlen valódi funkciója az, hogy egy egyébként üres és a kiállítás szempontjából mérete és kialakítása miatt kihasználhatatlan folyosón úgy vezesse át a látogatót, hogy ne vegye észre ezt az egyébként nyilvánvaló funkciótlanyságot, mi több: fényorgiájával elkápráztassa és elhitesse vele, hogy a „fény útján jár”. Ez még akkor is így van, ha a fényfolyosó végén *A fény útján – Világító színek Csontváry festményein* címmel bevezetett tematikus egység található, tekintettel arra, hogy a retinaégető neoncsovék fénykulisszájáról a látogató minden bizonnyal nem Csontváry kifinomult és valóban egyedülálló színeire vagy akár az általa „a Napút színeinek” nevezett és a festményein megörökített különös fényhatások esztétikai minőségére fog asszociálni, hanem arra, hogy miért nem hozott magával egy hegesztőszemüveget.

Ennyit a kiállítás tárgyi adottságairól, amelyekért „csak” annyiban felelős a kurátor, illetve a megbízója, amennyiben egyrészt – voluntarista módon – egy erre a célra nyilvánvalóan alkalmatlan helyszín Prokrusztész-ágyába kényszerítette Csontváry életművét, másrészt – mint az említett példák mutatták – még ezekkel az objektív adottságokkal is lehetett volna sokkal jobban sáfárkodni.

Ha viszont a kiállítás eszmei lényegét, magát a kurátori koncepciót tesszük vizsgálat tárgyává, azzal kell szembesülnünk, hogy a megvalósult Csontváry-kiállítás köszönő viszonyban sincs azzal az elméleti vízióval,

amelyet Gulyás Gábor még 2010-ben vázolt fel. Erről a kiállításról sok minden elmondható, csak éppen az nem, hogy „érdemben számot vet a recepcióval, a magyar és külföldi előképekkel, párhuzamokkal és hatásokkal, és nem utolsósorban a Csontváry-legendáriummal”. Gulyás Gábor ugyanis ezeket az általa korábban normatív elvárásként felvetett szempontokat a Csontváry-kiállítás kurátoraként kivétel nélkül és lényegében tökéletes mértékben mellőzte. Egy norvég festő képének⁵ reprodukcióját leszámítva nem találkozhatunk sem magyar, sem „külföldi előképekkel, párhuzamokkal és hatásokkal”. Hacsak nem számítjuk ide a korszerűség jegyében a kiállításba iktatott interaktív képernyőkön felbukkanó képi utalásokat, amelyek méretük és minőségük miatt még azt a szerepet sem tölthetik be, amelyekre

egyébként hivatottak lennének. Hiszen „az interaktív felületeken a Csontváry által megfestett helyszínek mai állapotai a leggyengébb képeslapfotókon jelennek meg” (MÉLYI 2015, 1111. o.), miközben rendelkezésre álltak volna nemcsak sokkal jobb minőségű, hanem Csontváry nézőpontját a helyszínen topográfiailag pontosan beazonosító felvételek is, amelyeket Kaszás Gábor készített, és 2012-ben több tanulmányban is publikált,⁶ ráadásul olyan – a Csontváry-irodalomban teljesen eredetinek számító – felismerés bizonyítékaiként, amelyek egészen új kontextusba helyezik a festő alkotói módszerét. Nem véletlenül hangsúlyozom ebben az összefüggésben Kaszás Gábor eredményeit. Meggyőződésem ugyanis, hogy az újabb Csontváry-kutatás⁷ egyik legizgalmasabb fejezetét jelentik, amivel Gulyás Gábornak nemcsak „érdemben” kellett volna „számot vetnie”, hanem a kiállítás koncepciójának egyik legfontosabb rendező elvévé kellett volna tennie.

Gulyás Gábor azonban vagy nem ismerte, vagy valamiért nem tartotta fontosnak koncepciójába beemlenni

⁵ Adelsteen Normann: *A Naeroyfjord Norvégiában*.

⁶ KASZÁS 2012; 2013. Az első tanulmány Csontváry Kosztká Tivadar *Traui tájkép naplemente idején, 1899 (Blick auf Trau bei Abendsonne)* címen a Virág Judit Galéria és Aukciósház 2012. évi katalógusában is megjelent. http://viragjuditgaleria.hu/csontvary_teljes_katalogus.pdf. A szerző legújabb publikációja a témában: KASZÁS 2015.

⁷ A Csontváry-recepció történetének viszonylag friss és problémaérzékeny áttekintésére vállalkozott Szabadi Judit a losonci Csontváry-szemináriumon 2013. július 5-én elhangzott előadásában. Kaszás Gábor 2012-ben publikált kutatási eredményeiről viszont ő sem tesz említést.

Kaszás Gábor alapkutatásnak is minősíthető tanulmányának következtetéseit. Ebben egyébként semmi kirekesztés nincs, tekintve, hogy a kiállításon egy-két elszórt utaláson kívül nyomát sem találjuk a Csontváry-recepció érdemi feldolgozásának. Hacsak nem tekintjük annak a kiállítás tájékoztató tábláinak szövegeit,⁸ amelyekről teljes joggal állapítja meg PERNECZKY Géza, hogy „sikerült e szövegekkel a jelenlegi Csontváry-kiállítást minden lehetséges szellemi rangjától megfosztani”, ugyanis „félreértések, elfogadhatatlan leegyszerűsítések és valami elképesztő tudatlanságot árasztó naivitás árad a szövegekből” (2015).

A helyzet ironiája, hogy Gulyás Gábor a mottóban idézett nyilatkozatában nemcsak azt hangoztatta – egyébként teljesen jogosan –, hogy Csontváry „művészi öntörvényűsége, alkotásainak rendhagyó, ám kompakt világa csakis a kontextus felmutatása révén érzékeltethető hitelesen”, hanem ebben a tekintetben összességében is elmarasztalta a Csontváryval foglalkozó szerzők népes táborát, mondván: „...márpedig a korábbi elemzések, köztük még az olyan kitűnő szerzők által írottak is, mint Kállai Ernő vagy Németh Lajosé, erre kevésbé ügyeltek.” Nos, feltéve, de meg nem engedve, hogy ténylegesen ez volt a helyzet, itt lett volna a kiváló – minden bizonnyal soha vissza nem térő – alkalom, hogy a maximális kultúrpolitikai támogatást és kurátori teljhatalmat megkapó Gulyás Gábor ne csak a szavak szintjén, hanem a tettek mezején is bizonyítsa állításait, és megrendezzen egy olyan Csontváry-kiállítást, amely pótolja a Csontváry-recepció összes eddigi adósságát, és nemzetközi visszhangot kelteve az egyetemes festészet történetében végre méltó helyén pozicionálja Csontváry életművét.

Gulyás Gábortól tudjuk, hogy ennek elengedhetetlen feltétele egy olyan „reprezentatív, magyar és angol nyelvű változatban is kiadott, komoly, elemző írásokat tartalmazó katalógus”, amely nem „a külföldi művészettörténészek körében szintén ismeretlen – Hamvas Bélától és Pilinszky Jánostól beszerkesztett szövegrészletekkel kommentálja a képeket”. Ezek alapján okkal bízhattunk abban, hogy Gulyás Gábor a korábbi visszhang nélküli kiállítások tapasztalatain okulva a nemzetközileg is mérhető „számottevő hatás” kiváltásához nyilván egy olyan reprezentatív katalógust állít majd össze, amely egy vagy több, a külföldi művészettörténészek körében ismert és elismert Csontváry-kutató művészettörténész által jegyzett „komoly, elemző írást tartalmaz”, és nem egy olyat, mint amilyen a jelenlegi kiállítást kíséri. Ha figyelembe vesszük, hogy ebbe a reprezentatívnak szánt katalógusba ugyanazok a szövegek kerültek, amelyek a kiállítás ismertető tábláin olvashatók, és amelyek kapcsán Pernecky

⁸ Amelyeken – többek között – ilyen mélyenszántó gondolatokat olvashatunk: „Az ember alapélménye, hogy a Nap minden reggel felkel, elindul az útján, a legmagasabb pontja elérését követően lefelé halad, majd eltűnik a látóhatár alatt (...). A Nap számkra a fénye révén adott. Világosságot teremt, amely révén lehetőség nyílik a kinyilatkoztatásra (...) A fényt kibocsátó csillag, a Nap határozza meg a földi létezés kereteit és formáit.”

Géza kijelentette, hogy „a szövegtáblák olvasása után nem lehetséges az, hogy kritikát, esztétikai normákkal dolgozó beszámolót írjak az egészről” (uo.), akkor élhetünk a gyanúperrel, hogy a külföldi művészettörténészek sem fognak

egyik ájulatból a másikba esni, és esetleg ők is arra a következtetésre jutnak, hogy „a kiállítás tényleg alatta marad annak, hogy hozzá lehessen szólani” (uo.). Pernecky Géza jóindulatára egyébként jellemző, hogy „még csak találgatni sem tudja”, hogy „mi kényszeríthette” Gulyás Gábort „arra, hogy a jelenlegi Csontváry-kiállítás kapcsán megjelentetett és a nevével fémjelzett albumszerű kötetbe is ezeket a szövegeket fogadja be”, mondván: „...hogyan esetleg a Csontváry-tárlat rendezője, Gulyás Gábor lenne a szerző, azt egyszerűen nem tudom elképzelni.”

Ezzel kapcsolatban szeretném leszögezni, hogy egy kiállítás szövegtábláin és kíséző katalógusában olvasható szövegekért – ahogy a kiállítás egészéért – akkor is a mindenkori kurátor az egyszemélyi felelős, ha netán mégsem ő írta volna az említett szövegeket. Ebben az esetben viszont még csak nem is erről van szó, tekintve, hogy egy interjúban (HRECSKA 2015) maga Gulyás Gábor nyilatkozta, hogy „ehhez a kiállításához készül egy kuratori katalógus”,⁹ ami egyértelművé teszi, hogy a katalógus szerzője saját szavai szerint ő maga. Egy másik interjúban megerősíti ugyanezt: „...a tárlathoz készült katalógusban igyekeztem közérthetően foglalkozni a kiállításon sorra vett témákkal.”¹⁰ Feltéve, de meg nem engedve, hogy a „közérthetőség” fogalmába beleférnek „az általános iskolai ismereteknek is ellentmondó pongyolaságok”, illetve a „félíg megértett és a falvédők kedves, naiv hangján előadott” tartalmak (PERNECKY 2015), a fali táblák és a katalógus szövegei alapján némi fogalmat alkothatunk arról, hogy mit is ért valójában Gulyás Gábor az „ismeretterjesztő és a tudományos igények közötti egyensúlyozáson”.

Éppen ezért ebben a tekintetben magam sem tudok praktikusabb tanáccsal szolgálni a kiállítás látogatójának, mint Pernecky Géza: „...ha a szövegtáblák elé kerül, próbáljon szelektálni. Mert az évszámok helyesek, és sok egyszerű tárgyi utalás is helytálló.” (Uo.) Ám semmi esetre se fogadja el kritika nélkül a szövegtáblán olvasható, gyakran félreértett és félremagyarázott fogalmak leegyszerűsített és megtévesztő magyarázatát.

⁹ Érdemes az interjúalanyak a riporter által feltett kérdésre adott válaszát teljes egészében idézni:

„– A művészettörténetben mennyire kutatják a Csontváry-életművet?

– Jó érzékkel egyensúlyoz az ismeretterjesztő és tudományos igények között például Molnos Péter vagy Németh Lajos Csontváry-kötete, de ezek nem nagyon érhetők el. Ehhez a kiállításához készül egy kuratori katalógus, amely a tárlat tematikáját követve némileg ellensúlyozhatja a hiányt.” Ízlelgessük csak a kurátor szavait! Gulyás Gábor itt nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az általa írt kuratori katalógus némileg ellensúlyozhatja Molnos Péter vagy Németh Lajos Csontváry-kötetének a hiányait. Akinek volt már a két említett kötet bármelyike is a kezében, netán alaposan tanulmányozta is bármelyiket, annak lehet némi összehasonlítási alapja abban a tekintetben, hogy ezekhez képest Gulyás Gábor katalógusa mennyire „egyensúlyoz jó érzékkel az ismeretterjesztő és tudományos igények között”. A következő idézet némi támpontul szolgálhat ebben a tekintetben.

¹⁰ <http://libriarius.hu/2015/07/08/csontvary-azt-vizionalta-hogy-lesz-valamikor-egy-sajat-muzeuma/>. (Megtekintés: 2015. november 23.)

A kiállítás tehát összességében úgy is értelmezhető, mint gyakorlati cáfolata Gulyás Gábor fenti szavainak: a jelek szerint az általa szinte kategorikus imperatívusként felállított összetett szempontrendszer következetes érvényesítése nélkül is „be lehet mutatni Csontváry művészetét”. Az eredetileg felvázolt összetett vízió helyett ugyanis egy alapvetően tematikus szempontok szerint elrendezett kiállítás valósult meg. Ami azért meglepő fordulat, mert ez a rendező elv Gulyás Gábor korábbi elképzelésében fel sem vetődött. Arról nem is beszélve, hogy meggyőződés szerint a tematikus csoportosítás esztétikai minőséggel bíró műtárgyak esetében immanens lényegükhöz képest – ritka kivételektől eltekintve – csak külsődleges, kívülről rájuk erőltetett rendező elv lehet. Különösen akkor, ha következetesen alkalmazott koncepcióvá válik, amelynek éppen az a lényege, hogy ha török, ha szakad, minden kiállítandó műalkotásnak bele kell férnie valamilyen mesterségesen konstruált (kiagyalt) tematikai egységbe, illetve ezek valamilyen szintén külsődleges szempontú narratíva mentén sorba állított füzérébe.

Ha valaki végigtekint az egyes tematikai egységek címén és alcímén, és összeveti az adott teremben kiállított képekkel, maga is meggyőződhet arról, hogy mennyire kiagyaltak, mesterkéltek, leegyszerűsítő és félrevezetőek ezek a tematikus fogalmak és körülírások.¹¹ Ráadásul éppen arról nem mondanak semmit, ami Csontváry festészetének

¹¹ Hosszan lehetne a példákat sorolni, de vegyük csak a tematikailag valóban egy csoportba besorolható *Vadállat-tanulmányokat*. Hogy ezek a képek miért kapták *Az ég alatt* metaforikus besorolást, azt az alkotói fantázia szabadságán kívül legfeljebb a mesterségesen konstruált kurátori koncepciónak a Csontváry-képekre történő már-már kényszeres ráerőltetése magyarázhatja, amelynek „következetes” végigvitelét az *Égi és földi boltozatok* metaforikus címmel bevezetett *Építmények a tájban* alcímű tematikai egység

immanens értékét adja. Mivel a hasonló kurátori következetlenségek és önkényes tematikai elnevezések számbavétele, illetve kritikai cáfolata végképp szétfeszítené jelen írás kereteit, ezért nem is folytatom tovább, mert – ahogyan PERNECZKY Géza is utalt rá – ebbe „belebolondulna mind a kritika írója, mind pedig az olvasója is” (2015).

Ha a Gulyás Gábor által megrendezett Csontváry-kiállítás mérlegét meg akarjuk vonni, akkor alapvetően igazat kell adnunk MÉLYI Józsefnek, aki szerint „művészettörténeti értelemben a kiállítás tárgyaltalan: nem vet fel új szempontokat, nem reflektál a legfontosabb problémákra, nem generál vitát” (2015, 1108. o.). Ez azonban még csak a kisebbik gond. Ha nem ismernénk a körülményeket, akár legyinthetnénk is: Gulyás Gábor megkapta a lehetőséget, hogy élete egyik álmát megvalósítsa, ám nem tudott élni vele, hiszen – mint fentebb bebizonyítottam – még a saját korábbi víziójában felvázolt elvárásainak sem volt képes megfelelni, nemhogy a Mélyi József vagy Perneczky Géza által elvárt szakmai követelményeknek. Legyinthetnénk, ha nem éppen Csontváry életművéről volna szó, amelynek fizikai állapota már korábban is kockázatosá tett bármiféle szállítást. Ahogy Marosi Ernő már e kiállítás előkészületei során figyelmeztetett erre a veszélyre: „...nemcsak fölösleges, hanem káros is mindezért a hagyaték fizikai fennmaradását veszélyeztetni.” (MAROSI 2015, 841. o.) És ebben mindenkinek megvan a maga felelőssége, aki így vagy úgy hozzájárult, hogy ez a képtelen helyzet létrejöjjön.

Az egészen egyébként az a letragikusabb, hogy ezzel a kiállítással belátható időre még az elméleti esélye is elveszett, hogy szakmai, intézményi és műtárgyvédelmi szempontból egyaránt megnyugtató módon rendeződjön a Csontváry-életmű eddig is viszontagságos sorsa. Pedig – és ezt nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni – a fenti indokokra tekintettel a Csontváry-képeket csak abban az esetben lett volna szabad akár gondolatban is megmozgatni, ha a végleges helyükre kerülnek. Természetesen a ma még körvonalaiban sem látható szakmai, intézményi és kultúrpolitikai konszenzus eredményeképpen.

Bár ez a kiállítás távolról sem olyan, mint amilyen szerencsésebb csillagzat alatt lehetett volna, minden hibája és hiányossága ellenére mégis feltétlenül megtekintésre ajánlom az olvasóknak, ugyanis hosszú évtizedek óta újra együtt láthatják a legjelentősebb Csontváry-képeket, ráadásul az eddigi legteljesebb mértékben. Ez az egyetlen dolog, amiért a kiállítás létrehozói – minden egyéb körülménytől függetlenül – feltétlen elismerést érdemelnek, és amiért ezt a kiállítást mindenkinek látnia kell. Már csak azért is, mert erre a belátható jövőben feltehetően nem lesz ismét alkalom.

Egy rádióinterjúban Gulyás Gábor a kiállítás koncepcióját mint „egymásra épülő tematikai egységek útvonalát” határozta meg, ahol „a látogatónak nem kell gondolkozni, hogy merre haladjon, mert maga az útvonal irányítja”. Ez önmagában még nem lenne baj, hiszen egy valamirevaló kiállításnak alapvető feltétele egy olyan szakmailag megalapozott koncepció, amely mintegy eszmei vezérfonalként vezeti végig a látogatót a bejáratától a kijáratig. Igen ám, de ebben az esetben a látogatónak egy olyan útvonalon kellene úgymond „gondolkodás nélkül” végighaladnia, amelyet egy olyan kurátor írt elő számára, akinek az a nyilvánosan hirdetett meggyőződése, hogy egy Csontváry-kiállítás esetében „nincs szükség művészettörténeti apparátusra, mert nem akar »belemenni a Csontváry-filológiába«” (HAMVAY 2015). Gulyás Gábor ugyanis még a kiállítás megnyitója előtt, a sajtó képviselőinek tartott bejáráson egyértelművé tette, hogy „azért nem ígér újabb tudományos eredményeket sem a kiállításon, sem a katalógusban, mert, mint mondja, ez »kurátori kiállítás« lesz, aminek az a célja, hogy a kurátor értelmezési szempontjait felmutassa” (uo.). Ez legalább

bizonyítja, ahol a „boltozat” összefoglaló fogalmának égisze alatt olyan képek kerülhetnek egy csoportba, mint a *Festőlegény* és a *Selmecbánya látképe*, hogy csak a legvégtesebb példákat említssem. Miközben a képek festői minőségéről, az életműben betöltött szerepéről az égvilágon semmit nem tudhat meg a látogató. És hogyan értékeljük azt a kurátori ötletet, amely Csontvárynak a mesterséges fényeket festői módon megőrkítő képeit a *Hagyomány és korszerűség* viszonyfogalmainak jegyében, *A fejlődés témájaként* értelmezi? Ahelyett, hogy a fényvel kapcsolatos, par excellence festői kérdésként kezelné, ahogyan maga Csontváry tette.

világos beszéd. Benne van minden, amitől olyan ez a kiállítás, amilyen. Akinek még ezek után is maradtak illúziói, annak ajánlom, hogy olvassa el a tudósítás többi részét is.¹²

A kérdés immár csak az, hogy mit tehet ebben az esetben a látogató, aki nem a kurátor értelmezési szempontjaira,¹³ hanem Csontváry képeire lenne kíváncsi, és netán önálló gondolkodásra is képes és hajlandó? A legrosszabb, amit tehet, ha engedelmesen végigmegy a kurátor által szigorúan előírt útvonalon,¹⁴ és mindenütt szorgalmasan végigolvassa a szövegeket. Ha el is olvassa a tájékoztató táblák vagy éppen a katalógus szövegeit, viszonyuljon az ott leírtakhoz nagyon kritikusan. Ne hagyja magát terelni a kurátor által szinte kötelező haladási irány-

ként előírt, tematikus rendező elv szerint megépített útvonalon, inkább bízsa magát saját megérzéseire: nyitott szemmel és lélekkel engedje, hogy a képek maguk „szóljának” meg; amennyire csak tud, vonatkoztasson el minden olyan körülménytől, amely elterelheti a figyelmét Csontváry képeiről, és csak velük foglalkozzon.

Egyébként már csak azért se törődjön a kurátor által alkalmazott koncepcióval, mert a tematikus rendező elv bár-

¹² „Gyutai Csaba, a Várgondnokság igazgatója nyilvánosan »az egyik legjelentősebb művészettörténésznek« nevezte Gulyást, aki tiltakozás nélkül zsebre tette a bókot, holott végzettsége szerint nem művészettörténész, hanem esztéta. Épp ezért kérdeztük, hogy milyen művészettörténezskeket vont be a munkába, de nem árult el neveket. Az általunk megkérdezett Csontváry-szakértőket, köztük a Csontváry Múzeum szakembereit mindenesetre nem kérte fel, de hiszen nincs is róluk nagy véleménnyel, mondván, a festő késői, jórészt konstruált önéletrajzából indul ki a jelenkori Csontváry-kutatás. Mint mondta, nincs szükség művészettörténeti apparátusra, mert nem akar »belemenni a Csontváry-filológiába«, erre majd egy konferencia vállalkozik. Arra a kérdésre, mégis ki dönti el, hogy milyen kép kerül fel a falra, tekintve, hogy hemzsegnek a Csontváry-hamisítványok a magángyűjteményekben, Gulyás azt válaszolta, természetesen ő maga, hiszen régóta foglalkozik a festővel. Egy nagyszabású kiállításnak, különösen, ha nemzetközileg is pozicionálni akarja tárgyát, elengedhetetlen része egy hazai és nemzetközi szaktekintélyek által írt katalógus. Ilyet a korábbi Csontváry-kiállítások is nélkülözni voltak kénytelenek. Amikor megkérdezzük, kik írják a katalógust, kiderül, Gulyás maga birkózik a feladattal. Eddig nem találkoztunk vonatkozó publikációjával, de Gulyás saját állítása szerint annyira beleásta magát a témába, hogy tudományos fokozatszerzésre is felhasználja majd a tanulmányát.” (HAMVAY 2015)

¹³ Arra persze kíváncsi lennék, hogy milyen szakmai, horribile dictu „művészettörténeti” értelmezési szempontok várhatók egy olyan kurátortól, aki eleve kinyilvánítja, hogy egy Csontváry-kiállítás esetében „nincs szükség művészettörténeti apparátusra, mert nem akar »belemenni a Csontváry-filológiába«”.

¹⁴ A magam részéről először végigsiettem a termeken és előzetes terepszemlét tartottam, hogy átlássam az egész kiállítást, és nagyjából betájékoztatom, hogy a számomra legfontosabb képeket hol találom majd, ha alaposan szemügyre akarom venni őket. Ennek a kötetlen módszernek az is az előnye, hogy szabadon ide-oda cikázva akár az összes képet úgy nézhesse meg az ember, hogy nem zavarja a többi látogatót, és viszont. A mellékelt képekről talán senki sem hinné, hogy egy átlagos forgalmú napon készültek, és nem a nyitva tartási időn kívüli időszakban.

milyen életmű, így Csontváry életműve esetében is – a dolog természeténél fogva – alkalmatlan arra, hogy érdemben közelebb vigye az egyes műalkotásokat a befogadóhoz. Erre ugyanis csak a stíluskritikailag megalapozott műelemzésnek lehet esélye – természetesen figyelembe véve a Csontváry-recepció legfontosabb eredményeit, ideértve a legújabb kutatásokat is. Mivel *ebből a szempontból* mind a mai napig Németh Lajos nagy Csontváry-monográfiája számít etalonnak,¹⁵ azt javaslom az olvasóknak, hogy a Csontváry-képeknek a kiállításon történő megtekintése előtt, közben és/vagy után olvassa el ezeket a műelemzéseket, hogy szakszerű, stíluskritikailag megalapozott és a festői kvalitásokra is érzékeny támpontokat kapjon abban a tekintetben, hogy festőileg, kompozíciós szempontból és a színhasználat tekintetében mitől is olyan izgalmasak és magukkal ragadók Csontváry legjelentősebb művei.¹⁶ Annak számára ugyanis, aki ezt megteszi, még ez a számos tekintetben valóban „élet- és működésképtelen” kiállítás is elkezd(het) működni – ha nem is abban az értelemben és azon a módon, ahogy a kurátor a maga önkényes tematikai szempontjaival elő akarta írni. De ez legyen a kurátor baja – mért nem „kurátorolt” művészettörténetileg megalapozottabb kiállítást?

Eredetileg csak egy recenziót terveztem írni a Csontváry-kiállításról, ám a téma összetettsége és bonyolultsága miatt nem fért bele ennek a műfajnak a kereteibe. Pedig arra már nem is tudtam kitérni, hogy milyen szempontok és rendező elvek mentén lehetett volna sokkal jobban megrendezni ezt a kiállítást. Akár még ugyanebben a teremtiosztásban is. Nem a kiállított képekkel van ugyanis baj, még csak nem is azzal, hogy melyek kerültek egy terembe vagy éppen egymás mellé, mert a csoportosításnak ez a módja az esetek többségében magától is adja magát. (Aki ismeri Németh Lajos Csontváry-monográfiáját, azt nem érték nagy meglepetések.) A baj az önkényes, erőltetett és gyakran teljesen légbőlkapott tematikai kategóriákkal és elnevezésekkel van. Mert ezeknek ebben a formában nem sok közük van a Csontváry-képek vagy akár az egész életmű sajátos esztétikai minőségéhez, festői kvalitásaihoz. A kiállítást látva hihetetlennek tűnhet, pedig tény, hogy Gulyás Gábor egy interjúban maga is ezen a véleményen volt: „...én azonban egy negyedik megközelítést látok a legizgalmasabbnak. Ez az esztétikai értelmezés, amely a művekre koncentrálnak.” (VÁRHEGYI 2015) Ezzel tényleg csak egyetérteni lehet. Már csak az a kérdés, hogy egy esztéta, aki maga is a művekre koncentrálnak esztétikai megközelítést tartja a legizgalmasabbnak a Csontváry-életmű esetében – legalábbis addig, amíg nyilatkozni kell –, miért feledkezik el erről, amikor a gyakorlatban is megvalósíthatná a fenti elképzelését? Pont egy esztéta ne lenne tisztában azzal, hogy tematikai besorolással egyszerűen nem lehet a művészi minőséget megragadni? Márpedig egy olyan kiállítás, amelyik nem is törekszik arra, hogy a tematikai

¹⁵ Amikor nyomatékos megszorítással „*ebből a szempontból* etalonnak számító monográfiáról” beszélek, akkor kimondottan a szakszerű és festői kvalitásokra érzékeny műelemzések tömegére gondolok mint etalonra, és távolról sem állítom azt, hogy akár Csontváry életműve besorolásának kérdésében, akár a „látomás vagy látvány” elsődlegességének kérdésében is feltétlenül ragaszkodni kellene ahhoz a Németh Lajos-féle koncepcióhoz, amellyel szemben nagyon is megfontolandó ellenvéleményeket vetett fel már Jászai Géza is. Sőt éppenséggel azt állítom, hogy kizárólag az alapos stíluskritikai megalapozottságú és a festői munkamódszer kutatására is kiterjedő műelemzés lehet az egyetlen célravezető módszer, amely az említett polémiákban is közelebb vihet a megnyugtató megoldáshoz, ideértve a fotográfiai előképek (színezett képeslapok stb.) ihletadó szerepének alapos kritikai elemzését is. Annál is inkább, mert a felszínes tematikai és motívumegyezések demonstratív felmutatásával semmivel nem kerülünk közelebb Csontváry képeinek festői értelemben vett lényegéhez. Ez a problémakör is megérne egy alaposabb tanulmányt. Ezért értékelem nagyra Kaszás Gábor eredményeit, mert kutatási módszertana megalapozott.

¹⁶ Nem véletlenül hivatkoztam a Németh Lajos-féle műelemzésekre, mert azok nemcsak stíluskritikailag megalapozottak, hanem tartalmazzák a szakirodalmi előzmények kritikai feldolgozását is. Ebben a tekintetben a helyszínen lényegében semmilyen segítséget nem kap a látogató, pedig erre volna a legnagyobb szüksége. Érdekes módon a kiállítás Facebook-oldalára azóta felkerült néhány bejegyzés, amely a kiállításnak ezt a látogató szempontjából legsúlyosabb hiányosságát legalább utólag próbálja pótolni. Talán mondanom sem kell, hogy Németh Lajos Csontváry-monográfiájából vett idézetekkel.

megközelítés alapvetően leíró, kategorizáló szempontján túllépjen a művészi minőség, vagyis az esztétikum szférájába, és érdemben, az egyes képekhez kapcsolódó összehasonlító műelemzések módszerével tárja fel Csontváry festészete par excellence festői minőségének és jellegének, térábrázolásának, komponálásmódjának, színkezelésének sajátosságait úgy, hogy a látogatók élményszerűen tudatosíthassák, „látva lássák” mindezt, az „kurátori kiállításnak” talán megteszi, de Csontváry művészetének lényegéről vajmi keveset árul el. Ennél azért Csontváry is és a néző is sokkal többet érdemelt volna.¹⁷

Mindenesetre nagyon várom a kiállítás utolsó hetére beharangozott konferenciát, mert ha tényleg sor kerül rá, akkor biztos vagyok benne, hogy az lesz az igazság pillanata, amikor talán arra is választ kapunk, hogy melyik a fontosabb: Csontváry géniusza vagy Gulyás Gáboré?

Hivatkozott művek

- HAMVAY Péter: Ha török, ha szakad. Csontváry a budai Várban. *Magyar Narancs*, 27. évf. 26. sz. június 25. Web: <http://magyarnarancs.hu/kepzomuveszet/ha-torik-ha-szakad-95487>. (Megtekintés: 2015. november 23.)
- HRECSKA Renáta 2015. Egy kívülálló festőművész nyomában [Interjú Gulyás Gáborral]. *Magyar Hírlap*, 48. évf. 157. sz. július 7. Web: http://magyarhirlap.hu/cikk/29818/Egy_kivulallo_festomuvesz_nyomaban. (Megtekintés: 2015. november 23.)
- KASZÁS Gábor 2012. Traui tájkép naplemente idején. Egy lappangó Csontváry-alkotás története. *Artmagazin*, 54. sz. 42–47. o.
- KASZÁS Gábor 2013. Csontváry nyomában Dél-Olaszországban. Adalékok Csontváry plein air-festményeihez (1899–1905). *Artmagazin*, 62. sz. 52–57. o.
- KASZÁS Gábor 2015. „Pleinair erfunden...” Adalékok Csontváry plein air-tanulmányaihoz (1897–1903). *Művészettörténeti Értesítő*, 64. évf. 1. sz. 45–68. o.
- MAROSI Ernő 2015. Két etűd. 2015: Csontváry utazása; Esztergom nagy mütéte. *Jelenkor*, 58. évf. 7–8. sz. 837–844. o.
- MÉLYI József 2015. Gyökércsiklandozás. *Jelenkor*, 58. évf. 10. sz. 1107–1111. o. Web: <http://www.jelenkor.net/print/507/gyokercsiklandozas>. (Megtekintés: 2015. november 23.)
- PERNECZKY Géza 2015. Csontváry a Honvéd Főparancsnokságon. Levél a szerkesztőnek. *Műértő*, 18. évf. 10. sz. Web: http://hvg.hu/hvgmuerto/20151106_Level_a_szerkesztonek. (Megtekintés: 2015. november 23.)
- VÁRHEGYI András 2015. Gulyás Gábor: „Csontváry a kortársunk” [interjú]. *Fidelio*. 2015. június 24. http://fidelio.hu/kiallitas/interju/gulyas_gabor_csontvaryl_a_kortarsunk. (Megtekintés: 2015. november 23.)

¹⁷ Ha módomban állna, ebbe az irányba fejleszteném tovább a kiállítást: a fali táblák és a katalógus szövegeit Csontváryval tudományos szinten foglalkozó, valóban hozzáértő művészettörténészekkel íratnám meg, mert ezzel a feladattal Gulyás Gábor láthatóan nem tudott megbirkózni; a legfontosabb művek mellé pedig Németh Lajostól és esetleg másoktól vett műelemzéseket helyeznék el.

Szőnyi István 1989-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar nyelv és irodalom, valamint művészettörténész szakos diplomát. Kedvenc területe a tágan értelmezett műelemzés, amibe az irodalmi és képzőművészeti műalkotásoktól a filmekben át a fotográfiáig sok minden belefér. Az utóbbi években kezdett el intenzíven fotózni. Művészettörténész végzettségének megfelelően elsősorban a műemlékek fotózása érdekli. A Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ 2013-as Capa-projektjén a nemzetközi zsűri az öt díjazott közé az ő pályázatát is beválasztotta.

